

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Перший (бакалаврський)
Освітній рівень

**«ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

Назва теми

Галузь знань 23 Соціальна робота
Шифр і назва галузі знань

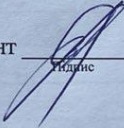
Спеціальність 231 Соціальна робота
Шифр і назва спеціальності

Освітня програма Соціальна робота. Соціальна педагогіка та коучинг.
Назва освітньої програми

21017

Номер індивідуального навчального плану студента

Виконав: здобувач IV курсу, група СРК-21-1 Аріанна МИХАЙЛОВСЬКА
Ім'я, прізвище

Керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Юлія ОВОД
науковий ступінь, вчене звання Ім'я, прізвище

До захисту допускаю:
В.о. завідувача кафедри
соціальної роботи і соціальної педагогіки
кандидат педагогічних наук, доцент

 Олена ВАСИЛЕНКО
Ім'я, прізвище

10 серпня 2025 р.

Хмельницький, 2025

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ГОЛОВІ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ

правляється студент Михайловська Аріанна Олегівна на захист дипломного проєкту (роботи)

спеціальністю 231 - Соціальна робота

тему: Особливості розвитку соціальної компетентності молодших школярів засобами ігрової діяльності

дипломний проєкт (робота), рецензія і довідка про перевірку на плагіат додаються.

Декан факультету

[Signature]
(підпис)

Тодесвська Н. В.
(ім'я, прізвище)

ДОВІДКА УСПІШНОСТІ

Михайловська А. О. за період навчання на гуманітарно-педагогічному факультеті з 2021 по 2025 року повністю виконав навчальний план спеціальності з таким розподілом оцінок за національною шкалою: відмінно 3,23%, добре 64,52%, задовільно 32,26%. Шкалою ЄКТС: А 3,64%, В 23,64%, С 41,82%, D 18,18%, E 12,73%

Методист факультету

[Signature]
(підпис)

Шоїко С. М.
(ім'я, прізвище)

ВИСНОВОК КЕРІВНИКА ДИПЛОМНОГО ПРОЄКТУ (РОБОТИ) ТА ОБГРУНТУВАННЯ ОЦІНКИ

Студентка Михайловська А.О. під час навчання здобула кваліфікаційного рівня підготовки на високому рівні теоретичних знань та практичних навичок. Зростає відповідальність, навчальних рефератів, практичних завдань, розробляє власні проєкти та захищає їх на семінарах. Досліджує.

керівника дипломного проєкту (роботи)

Керівник дипломного проєкту

[Signature]
(підпис)

[Signature]
(ім'я, прізвище)

" 6 " червня 2025 р.

ВИСНОВОК КАФЕДРИ ПРО ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ (РОБОТУ)

Дипломний проєкт (роботу) розглянуто. Студент Михайловська А. О. допускається до захисту дипломного проєкту (роботи) в екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки

[Signature]
(підпис, ім'я, прізвище)

" 10 " червня 2025 р.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет гуманітарно-педагогічний
Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки
Освітній рівень перший (бакалаврський)
Галузь знань 23 Соціальна робота
Спеціальність 231 Соціальна робота
Освітня програма Соціальна робота. Соціальна педагогіка та коучинг

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. завідувача кафедри
соціальної роботи і соціальної
педагогіки

Олена ВАСИЛЕНКО
протокол № 5 від 19.12. 2024 р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУАріанни МИХАЙЛОВСЬКОЇ

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Особливості розвитку соціальної компетентності молодших школярів засобами ігрової діяльності».

Керівник кваліфікаційної роботи: Овод Ю.В., кандидат педагогічних наук, доцент.

Затверджено наказом ректора університету 07 лютого 2025 р. № 23

2. Строк подання студентом роботи на кафедру 10 червня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали звіту з переддипломної практики, комплекс методів та методик дослідження: Авторська анкета для виявлення рівня сформованості соціальних навичок молодших школярів, Анкета для вчителів початкових класів з метою визначення ігрових технологій, які сприяють соціалізації молодших школярів, Методика «Вивчення індексу групової згуртованості» (Сішора), Методика виявлення комунікативних умінь і навичок молодших школярів Ю. Орлова). У дослідженні прийняли участь 63 респонденти (59 учнів початкової школи та 4 педагогічних працівників)

4. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань, які потрібно розробити): вступ, розділ 1. Теоретичні основи дослідження гри як засобу розвитку соціальної компетентності молодших школярів, критерії успішної соціалізації молодших школярів та її зміст, особливості та класифікація ігор як засобу всебічного розвитку молодшого школяра, роль ігрової діяльності в процесі розвитку соціальної компетентності молодших школярів; розділ 2. Емпіричне дослідження особливостей розвитку соціальної компетентності молодших школярів засобами ігрової діяльності, аналіз результатів емпіричного дослідження особливостей розвитку соціальної компетентності молодших

школярів в процесі ігрової діяльності, практичні рекомендації учасників навчально-виховного процесу щодо застосування гри як засобу сприяння соціалізації молодших школярів, висновки до розділу; висновки, перелік джерел посилання, додатки.

5. Перелік графічного матеріалу (із зазначенням обов'язкових креслень, 2 рисунки, 3 таблиці).

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання 19 грудня 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів (розділів) кваліфікаційної роботи бакалавра	Строк виконання етапу роботи	Примітка
1	Вибір теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження, постановка мети і завдань.	До 10 грудня 2024 р.	виконано
2	Визначення теоретико-методологічних засад дослідження. З'ясування актуальності проблеми.	До 10 січня 2025 р.	виконано
3	Оформлення вступу кваліфікаційної роботи.	До 01 лютого 2025 р.	виконано
4	I розділ кваліфікаційної роботи.	До 01 березня 2025р.	виконано
5	II розділ кваліфікаційної роботи.	До 01 травня 2025 р.	виконано
6	Загальні висновки.	До 15 травня 2025 р.	виконано
7	Попередній захист кваліфікаційної роботи.	До 20 травня 2025 р.	виконано
8	Оформлення кваліфікаційної роботи. Підготовка до захисту, рецензування.	До 10 червня 2025 р.	виконано
9	Захист кваліфікаційної роботи (відповідно графіку)	До 20 червня 2025 р.	виконано

Здобувач Аріанна МИХАЙЛОВСЬКА

Керівник роботи Юлія ОВОД

Тема кваліфікаційної роботи
компетентності М

Здобувач:

Керівник:

Кваліфікаційна

тексту 3 таблиці

4 додатки.

Ключові слова:

соціалізація.

Об'єкт

Предмет

молодших і

За ре

навчально

соціаліза

Оде

та мотив

З

Д

АНОТАЦІЯ

Тема кваліфікаційної роботи «Особливості розвитку соціальної компетентності молодших школярів засобами ігрової діяльності»

Здобувач: Аріанна МИХАЙЛОВСЬКА

Керівник: Юлія ОВОД

Кваліфікаційна робота включає 60 сторінок, з них 52 сторінки основного тексту 3 таблиці, 2 рисунки, перелік джерел посилання складає 48 найменувань, 4 додатки.

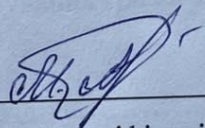
Ключові слова: соціальна компетентність, гра, ігрові технології, соціалізація, навчально-виховний процес.

Об'єктом дослідження є соціальна компетентність молодших школярів.

Предметом дослідження є особливості розвитку соціальної компетентності молодших школярів засобами ігрової діяльності.

За результатами дослідження надано практичні рекомендації учасникам навчально-виховного процесу щодо застосування гри як засобу сприяння соціалізації молодших школярів.

Одержані результати можуть бути використані для створення комфортного та мотивуючого освітнього середовища для молодших школярів.

Здобувач Аріанна МИХАЙЛОВСЬКА

Дата подання кваліфікаційної роботи до захисту 10 червня 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГРИ ЯК ЗАСОБУ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	11
1.1 Критерії успішної соціалізації молодших школярів та її зміст	11
1.2 Особливості та класифікація ігор як засобу всебічного розвитку молодшого школяра	17
1.3 Роль ігрової діяльності в процесі розвитку соціальної компетентності молодших школярів	24
Висновки до розділу.....	30
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	32
2.1 Аналіз результатів емпіричного дослідження особливостей розвитку соціальної компетентності молодших школярів в процесі ігрової діяльності	32
2.2 Практичні рекомендації учасникам навчально-виховного процесу щодо застосування гри як засобу сприяння соціалізації молодших школярів	41
Висновки до розділу.....	45
ВИСНОВКИ.....	47
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ.....	51
ДОДАТКИ.....	
ДОДАТОК А Методика « Вивчення індексу групової згуртованості » (Сішора)	57
ДОДАТОК Б Методика виявлення комунікативних умінь і навичок молодших школярів Ю. Орлова	59

ДОДАТОК В Анкета для виявлення рівня сформованості соціальних навичок молодших школярів 62

ДОДАТОК Г Анкета для вчителів початкових класів з метою визначення ігрових технологій, які сприяють соціалізації молодших школярів 64

.....

ВСТУП

Початкова школа є важливим етапом у житті дитини. Від того, що було закладено в початковій школі, хто перебував поряд з дитиною, які знання вона отримає, на пряму залежить як вона буде мислити та аналізувати і застосовувати отриманні знання у практичній діяльності.

Сучасні процеси реформування національної системи освіти в контексті запровадження Концепції НУШ детермінують зміни у навчанні та вихованні молодшого школяра.

Відповідальним етапом у життєвому циклі становлення особистості є період переходу від дошкільного до молодшого шкільного віку, коли відбувається зміна виду провідної діяльності, поява нової соціальної ролі учня, розширення сфери потреб та мотивів. Для даного вікового періоду характерними є якісні перетворення у всіх сферах фізичного, психічного та соціального розвитку дитини.

Провідним видом діяльності молодших школярів є гра, під час якої закладаються цінності особистості і яка сприяє фізичному та психічному розвитку дитини. З огляду на це актуальним питанням є використання в освітньому процесі гри як засобу розвитку соціальної компетентності молодших школярів.

Низка нормативно-правових документів, зокрема Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті, Закон України «Про освіту» [20], Державний стандарт початкової загальної освіти [13], Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні [40], «Національна програма патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства» [44], «Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності» [25], «Концепція Нової української школи» [26] визначають головною домінантою виховання формування в особистості ціннісного ставлення

до навколишньої дійсності та до самої себе, активної за формою та моральної за змістом життєвої позиції.

Характеристика процесу соціалізації як системи, розробка основ її теорії, соціально-педагогічних витоків здійснено у працях І. Зверєвої, А. Капської, Л. Коваль, М. Лукашевича, Т. Кравченка, Ю. Возної, В. Ільїна, І. Огороднікова, С. Фудруй, І. Рогальська, С. Харченка, І. Печенко, Н. Лавриченко.

Проблема соціалізації молодших школярів у процесі ігрової діяльності знайшла відображення у Н. Головіної, О. Карамана, М. Лукашевича, А. Мудрика, І. Печенко, О. Савченко, С. Харченка, Ю. Богінської та ін.

Теоретичні основи педагогіки і психології гри були закладені К. Ушинським, Г. Плехановим, С. Рубінштейном, Л. Виготським, Н. Крупською, О. Леонтєвим, Д. Ельконіним, А. Макаренком, Ф. Фрадкіною, Р. Жуковською, Д. Менджерницькою, Ю. Азаровим, В. Мухіною, О. Газманом.

Значення гри для ефективного виховання досліджували Н. Анікеева, З. Богуславська, М. Зотеева, Є. Смирнова. Проблему використання гри як засобу соціалізації дітей молодшого шкільного віку описували Л. Виготський, О. Гріднева, Д. Ельконін, К. Гросс, Г. Тарасенко.

У період молодшого шкільного віку дуже важливо вчасно створювати умови для формування тих або інших особистісних якостей. Кожний період дитинства має свої особливі, неповторні гідності, властиві тільки визначеному етапу розвитку.

Процес соціалізації дітей молодшого шкільного віку проходить декілька стадій, ознакою яких є мета, зміст та результати соціального розвитку дитини.

Термін «соціалізація» активно використовується у якості наукової категорії представниками філософії, соціології, педагогіки, психології, історії, етнографії та інших. Кожна з цих наук розглядала соціалізацію під певним кутом зору, виокремлюючи різні ключові аспекти, надаючи різні визначення терміну тощо.

Актуальність дослідження зумовлена пошуками оптимальних шляхів підготовки дитини молодшого шкільного віку до життя, формування її соціальної орієнтації та визначення соціальних ролей у майбутньому.

Об'єкт дослідження – соціальна компетентність молодших школярів.

Предмет дослідження – особливості розвитку соціальної компетентності молодших школярів засобами ігрової діяльності.

Мета роботи полягає у теоретичному вивченні та емпіричному аналізі особливостей розвитку соціальної компетентності молодших школярів засобами гри в умовах загальноосвітнього навчального закладу.

Для досягнення поставленої мети було сформульовано наступні **завдання дослідження**:

- 1) здійснити аналіз наукової літератури з проблеми соціалізації дітей молодшого шкільного віку;
- 2) описати особливості та критерії соціалізації молодших школярів у загальноосвітніх навчальних закладах;
- 3) провести дослідження особливостей розвитку соціальної компетентності молодших школярів в процесі ігрової діяльності;
- 4) розробити практичні рекомендації учасникам навчально-виховного процесу щодо застосування гри як засобу сприяння соціалізації молодших школярів.

Методи дослідження: *теоретичні:* (систематизація та аналіз наукової літератури, порівняння та узагальнення даних), *емпіричні:* (метод спостереження, метод бесіди, метод анкетування: Авторська анкета для виявлення рівня сформованості соціальних навичок молодших школярів, Анкета для вчителів початкових класів з метою визначення ігрових технологій, які сприяють соціалізації молодших школярів, Методика «Вивчення індексу групової згуртованості» (Сішора), Методика виявлення комунікативних умінь і навичок

молодших школярів Ю. Орлова) та *методи математичної обробки результатів дослідження* (кількісний та якісний аналіз результатів дослідження).

Практичне значення дослідження полягає у розробці практичних рекомендацій учасникам навчально-виховного процесу щодо застосування гри як засобу сприяння соціалізації молодших школярів. Використання цих рекомендацій допоможе створити комфортне та мотивуюче освітнє середовище для молодших школярів.

Експериментальна база дослідження: дослідження проводилося під час навчально-виховного процесу у Комунальному закладі загальної середньої освіти "Ліцею № 9 Хмельницької міської ради» за участі 63 респондентів, а саме 59 учнів початкової школи та 4 педагогічних працівників.

Апробація результатів дослідження: За матеріалами дослідження опубліковано наукову статтю: Михайловська А. Овод Ю., Педагогічні аспекти використання ігрових технологій для соціального розвитку учнів. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Хмельницький, 22-23 травня 2025 року)/Ред. колегія: Василенко О. та ін./ М-во освіти і науки України, Хмельницький нац. ун-т., каф. соц. роб. і соц. педагог. Хмельницький: ХНУ, 2025. 368 с. (електронне видання). С.314-316. Доповідала за темою дослідження на IV Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи. 22-23 травня, 2025 рік.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, 2 розділів, висновків, переліку джерел посилань (48 найменувань, з них 3 – іноземною мовою), 3 таблиць, 2 рисунків, 4 додатків. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи – 60 сторінок (52 сторінки – основний текст).

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГРИ ЯК НЕОБХІДНОГО ЗАСОБУ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1 Критерії успішної соціалізації молодших школярів та її зміст

Молодший шкільний вік – це етап розвитку неповнолітніх, який відповідає періоду навчання з першого по четвертий класи, що є достатньо помітним у процесі формування особистості.

Для учнів початкової школи характерними є нові взаємовідносини з однолітками та дорослими, включення до колективу та нового виду діяльності, тобто навчання і які виступають передумовами відповідних до них вимог. Усі ці чинники мають значний вплив на формування та закріплення нової системи відносин до навчання та пов'язаних із цим обов'язків, формують характер, волю, розширюють коло інтересів дитини та розвивають її здібності[11].

Неповнолітні школярі у навчальному закладі поступово переходять від ігрової діяльності до навчальної, яка на даному етапі розвитку є основною та означає перебудову усіх психічних процесів та функцій.

Дослідники даної проблеми[3,13,25] виділяють такі психологічні новоутворення, які формуються у молодших школярів:

- 1) Становлення «Я-концепції»;
- 2) Розвиток довільності як особливої якості психічних процесів (передбачає здатність володіти собою, своєю внутрішньою та зовнішньою діяльністю на основі засобів її організації);
- 3) Виникнення відносно цілісної картини світу, в тому числі соціальне оточення, а також первинні уявлення про різні соціальні групи;
- 4) Розвиток рефлексії – здатності аналізувати власні думки та дії з точки зору їх відповідності задумам та умовам діяльності, усвідомлення самого себе

як суб'єкта навчальної діяльності. Школярі усвідомлюють необхідність навчальної діяльності та її мету;

- 5) Здатність до планування та можливість самостійно ставити мету та завдання для її досягнення[8].

На даному етапі навчання в початковій школі відбувається функціональне вдосконалення головного мозку – розвивається аналітико-систематична функція кори, поступово змінюється співвідношення процесів збудження та гальмування, коли процес гальмування стає сильнішим. Однак на перший час переважає процес збудження, тому молодші школярі все ще у високій мірі проявляють збудженість та імпульсивність власних реакцій.

Навчальна діяльність у початковій школі стимулює розвиток у дітей психічних процесів пізнання оточуючого середовища – їх відчуттів та сприйняття. Молодший шкільний вік характеризується гостротою та свіжістю сприйняття, допитливістю[10].

Як і для будь якого вікового періоду, для молодшого шкільного віку характерними є певні *психологічні особливості*. Для того, щоб зрозуміти, як відбувається соціалізація та адаптація дитини на початковому етапі навчання, варто зупинитися на них більш детальноше.

1. Особливості мислення молодших школярів.

На початковому етапі навчання мислення займає центральне місце у психічному розвитку дитини. З розвитком мислення пов'язують виникнення таких новоутворень як аналіз, синтез, порівняння та узагальнення, а також внутрішній план дій та рефлексія.

Головною особливістю мислення молодшого школяра є здатність переносити дії з когнітивної сфери у діяльнісну.

На кінець молодшого шкільного віку відбувається перехід від наочно-образного до словесно-логічного мислення, його мислення стає більш абстрактним. Діти оволодівають прийомами мисленнєвої діяльності, набувають

здатності виконувати дії подумки та аналізувати процеси власних роздумів, відбувається формування мисленнєвого уявлення про послідовність дій та перехід на стадію конкретних мисленнєвих операцій.

Молодший шкільний вік являється періодом інтенсивного розвитку та змін пізнавальних процесів, які носять вже більш усвідомлений характер[14].

2. Особливості сприйняття

На початку молодшого шкільного віку сприйняття дітей ще недостатньо диференційоване, в результаті чого вони часто допускаються помилок та неточностей у сприйнятті візуально схожих суб'єктів.

Сприйняття у молодшому шкільному віці також тісно пов'язане із практичною діяльністю дітей, тобто із взаємодією, коли у дитини є потреба щось брати, торкатися, змінювати. Характерною особливістю учнів початкової школи є яскраве емоційне сприйняття.

У процесі навчання відбувається перебудова сприйняття дітей, воно набуває характеру цілеспрямованості, стає більш аналізованим та диференційованим[14].

3. Особливості уваги.

На початку навчання увага у дітей слабо організована, що проявляється у неувважності, відволіканні дітей в процесі навчальної діяльності.

Мимовільна увага молодшого школяра розвивається під час дотримання наступних умов:

- основна діяльність – це навчання, тобто регулярне тренування мисленнєвих операцій;
- навчальний матеріал має бути доступним для сприймання та бути цікавим;
- навчальний процес повинен відповідати внутрішнім потребам учнів та включати творчу діяльність.

На момент закінчення початкових класів обсяг уваги збільшується та досягає рівня наближеного до дорослого, підвищується стійкість, концентрація та розподіл.

4. Особливості пам'яті.

Пам'ять у молодшому шкільному віці розвивається одразу за двома напрямками. Поступово посилюється роль словесно-логічного, змістового запам'ятовування та розвивається здатність свідомо керувати власною пам'яттю та регулювати її прояви. Молодші школярі схильні до механічного запам'ятовування без усвідомлення матеріалу і лише до третього класу розвивається потреба у самоконтролі під час запам'ятовування.

5. Особливості уяви.

Основна тенденція розвитку уяви – її вдосконалення. Творча уява дитини розвивається поступово залежно від набуття певного досвіду[14].

6. Емоційно вольова сфера молодшого школяра.

В умовах шкільного навчання починає формуватися емоційна зрілість – зменшуються імпульсивні реакції, підвищується здатність виконувати малопривабливі для цього віку завдання. Починають переважати такі почуття як допитливість, сумніви, задоволення від вирішення завдань чи розчарування під час невдач. Під час грамотної організації навчального процесу інтелектуальні почуття посилюються пізнавальними інтересами та навчальною мотивацією, яка містить мотиви двох видів, а саме пізнавальні та соціальні[14].

Таким чином, в період навчання дітей у початкових класах змінюється їх звичний стиль життя, що призводить в результаті до психологічних та фізичних змін – їх мислення та поведінка стають більш диференційованими, розвивається терплячість, самоконтроль, зазнають докорінних змін такі важливі психічні процеси як мислення, пам'ять, увага, сприймання та відображення.

Під час навчання дитини в навчальному закладі визначальним фактором успішного проходження соціалізації є достатній рівень оволодіння навчальною діяльністю та налагоджені взаємовідносини з однолітками та вчителями. Завдяки цьому розвивається емоційне та соціальне життя дитини, формується її уявлення про себе та про те, що думають про неї інші[22].

З точки зору соціології поняття соціалізації визначається як процес засвоєння індивідом зразків поведінки, психологічних механізмів, соціальних норм та цінностей, необхідних для успішного функціонування індивіда у суспільстві.

На думку А.С. Макаренка, в педагогіці соціалізація визначається як формування соціальних якостей, цінностей, знань та умінь, завдяки яким людина стає дієздатним учасником суспільства[9].

Існує два підходи до розуміння сутності соціалізації, які різняться між собою уявленнями про людину та її власну роль в процесі свого розвитку – це *суб'єкт-об'єктний та суб'єкт-суб'єктний підходи*.

У процесі соціалізації необхідно вирішувати дві *групи завдань*:

- соціальна адаптація – інтеграція людини у суспільство, яка передбачає активне пристосування індивіда до умов оточуючого середовища;
- соціальна автономність – диференціація людини і суспільства, яка включає розвиток стійкості в поведінці та взаємовідносинах у суспільстві, формування уявлення особистості про саму себе та своє місце у соціумі[14].

Сутність соціалізації міститься у поєднанні адаптації та пристосування людини до умов конкретного суспільства. В процесі соціалізації внутрішній світ дитини збагачується новими знаннями та уявленнями про оточуючий світ, соціальні та духовні цінності, правила та норми поведінки, прийняті у суспільстві, а також формах соціальної активності.

Результатом соціалізації учнів початкових класів є соціалізованість, яка у загальному вигляді розуміється як сукупність індивідуальних особистісних особливостей, які забезпечують успішність у значущій для даної особистості діяльності та емоційне задоволення життям.

При цьому головним критерієм соціалізованості особистості є ступінь її пристосування до суспільства.

Сутність соціалізації залежить від вікового розвитку особистості та визначається на кожному з етапів. .

На думку багатьох авторів [4,33,39] до показників соціалізованості належать:

- когнітивно-рефлексивні показники (потреба у пізнавальній діяльності, здатність до самоаналізу та самостереження, допитливість, вміння планувати власну діяльність та передбачати її результативність);
- комунікативний показник (вміння взаємодіяти з ровесниками, дорослими, здатність до співпраці);
- практичний показник (здатність до репродуктивних, творчих дій, самостійність у діяльності).

На жаль, станом на сьогодні, діти дедалі рідше спілкуються з однолітками і на це існує ряд причин, зокрема розвиток сучасних технологій та високий рівень зайнятості дітей у школі та гуртках. Спільна діяльність, ігри, співпраця з однолітками та дорослими стають обмеженими у часі або недоступними для молодшого школяра. Такі обмеження життєдіяльності дитини значно ускладнюють засвоєння морально-етичних норм, формування комунікативності, толерантності, прояву позитивних почуттів по відношенню до інших. Цей фактор також уповільнює процес соціалізації та особистісного розвитку молодшого школяра[5].

Додаткове навчання дітей виступає значущим фактором соціалізації, розвитку та самореалізації особистості. Одною з головних особливостей додаткового навчання є організація навчально-виховного процесу, де особливе місце має належати творчості. При цьому педагог має можливість індивідуалізувати навчальну діяльність, тобто регулювати темпи та час засвоєння навчального матеріалу. Саме ця особливість дозволяє дитині відчувати себе в колективі однолітків комфортно, знизити рівень напруження та максимально проявити власні здібності.

Також важливою особливістю виступає спрямованість додаткового навчання на самопізнання, самореалізацію та самовираження[16].

В процесі реалізації освітніх програм у дітей формується власна думка, індивідуальне світосприйняття, отримуються практичні навички, які необхідні для життя у суспільстві, розвивають комунікативну культуру, спілкуються в колективі однолітків, тобто навчаються співпрацювати.

Творчі процеси розвивають та збагачують особистість, розкривають її таланти та духовний потенціал.

Соціалізація дитини у навчальному закладі це діалектичний процес набуття досвіду соціальних відносин та засвоєння нових соціальних ролей, формування готовності до соціальних дій у сфері соціальних відносин.

Таким чином, можна стверджувати, що навчальні заклади створюють сприятливі умови для успішного проходження процесу соціалізації молодших школярів, розвивають інтелектуальні здібності та підвищують мотивацію до навчання та взаємодії з ровесниками, вирішується комплекс таких завдань:

- забезпечення рівних стартових можливостей розвитку особистості дитини;
- створення для кожного ситуації успіху;
- сприяння самореалізації особистості школяра.

1.2 Особливості та класифікація ігор як засобу всебічного розвитку молодшого школяра

Гра являється основним видом діяльності дітей усіх часів та усіх народів. Вона важлива та необхідна, незалежно від результату і цим принципово відрізняється від трудової діяльності. Неможливо проігнорувати ті обставини, що перші роки життя дитини – це ознайомлення та вивчення власного тіла, тобто проміжна ланка між основною, фізичною та індивідуальною ідентифікаціями.

Розширюючи коло власного спілкування, дошкільники впроваджують у власний світ розуміння про інших. Таким чином, до досягнення дошкільного віку гра дітей набуває характеру суспільного навчання. Для старшого віку характерна здатність контролювати себе та власну поведінку в процесі гри[6].

Гра для дітей – це метод навчання адаптаційним діям та спосіб задоволення потреб. Дитяча гра зумовлена віковими особливостями особистості.

Для гри характерними є наступні *загальні ознаки*:

1. Гра як активна форма пізнання навколишнього середовища. Різноманітність її форм надає можливості дітям пізнавати якості і властивості предметів, їх призначення та способи застосування. Завдяки грі дитина засвоює особливості взаємовідносин між людьми, правила та норми поведінки, пізнає саму себе, свої можливості та здібності. Гра відкриває можливості для пізнання світу швидше ніж праця чи навчання. Інтерес дитини до гри поступово знижується внаслідок засвоєння знань та умінь. Це сприяє розвитку сюжету гри, появи нових ролей у ній.
2. Гра як свідомо і цілеспрямована діяльність. У грі значущою для дитини є її мета. Чим менша дитина, тим більше її дії носять наслідувальний характер. З часом починає зростати рівень усвідомлення дитини у грі. Для того, щоб досягнути мети, діти обирають необхідні засоби, здійснюють відповідні вчинки та вступають у різноманітні стосунки. Вони домовляються про тему та зміст гри, розподіляють ролі, планують власну діяльність. Усі ці дії свідчать про цілеспрямований характер гри підлітка[26].

Окрім загальних, виділяють *специфічні ознаки* гри:

1. Гра як самостійна діяльність, що здійснюється за власної ініціативи дитини. Дитина реалізує свої задуми та змінює реальне життя, гра є вільною сферою самодіяльності, оскільки дитина керується в ній власними потребами та мотивами.

2. Наявність творчої основи. Гра завжди пов'язана з ініціативою, вигадкою, винахідливістю дитини, вона передбачає активну роботу уяви, її емоцій та почуттів. Великий відсоток ігор вимагають вміння узгоджувати власні дії, швидко змінювати поведінку, залежно від ситуації. Творчістю відзначаються дидактичні ігри, основною метою яких є розвиток пізнавальної активності, швидкості розумових дій та власної ініціативи.
3. Емоційна насиченість. У процесі гри діти переживають певні почуття, які напряду пов'язані з їх ролями. У колективних іграх вони проявляють дружбу, взаємну відповідальність, разом долають труднощі[37].

Гра молодшого школяра є багатоманітним за змістом, характером та формою явищем, а тому виділяють декілька класифікацій гри за різними ознаками:

Одна з перших класифікацій належить К.Гроссу, який поділяє всі ігри на експериментальні та спеціальні. Розглянемо більше детальніше їх.

Експериментальні ігри це ігри, до яких належать інтелектуальні, вправи на моторику, сенсорні та афективні види. У їх основі, згідно з теорією дослідника, лежать інстинкти, які забезпечують функціонування організму як цілісного утворення та визначають зміст гри.

Спеціальні ігри, це ті, під час яких розвиваються певні здібності, які в процесі гри удосконалюються.

Ще одна класифікації виокремлює такі види гри:

- Ігри-вправи;
- Символічні ігри;
- Ігри за правилами

Більше детальною є класифікація американської дослідниці К. Гарвей:

- Ігри з рухами;
- Ігри з предметами;
- Мовні ігри;

- Ігри, що містять в основі соціальний матеріал;
- Ігри за правилами;
- Ритуальні ігри

Відповідно до класифікації П. Лесгафта, ігри поділяються на сімейні або імітаційні та шкільні.

Сімейні – це ігри, в яких діти повторюють те, що бачать у реальному житті.

Шкільні ігри це такі, які мають певну форму, мету та визначені встановлені правила.

Загальну класифікацію ігор збагачує обґрунтування С. Русової *народних* ігор – прадавній засіб виховання та навчання дітей, як джерело їх духовних сил, невичерпної енергії, патріотичних почуттів та формування характеру[15].

Заслуговує на увагу і класифікація С. Новосьолової, яка пропонує такі види ігор:

- ✓ Самостійні ігри (виникають за ініціативи самої дитини):
 - Ігри-експеримент;
 - Сюжетні ігри.
- ✓ Ігри, які виникають за ініціативи дорослого, використовуються здебільшого з освітньою та виховною метою:
 - Навчальні ігри (дидактичні, рухливі);
 - Розважальні ігри (інтелектуальні, забави, театралізовані);
- ✓ Ігри, в основі яких лежать історичні традиції.

У сучасній педагогічній науці поширеною є класифікація, яка виділяє такі типи ігор:

1. творчі ігри, до яких належать сюжетно-рольові, сімейні, побутові, ігри на теми літературних творів.
2. Ігри за правилами. Цю групу представляють рухливі та дидактичні ігри.
3. Народні ігри (забави, дидактичні, обрядові)[1]

Молодший шкільний вік є найбільш оптимальним для успішної позитивної соціалізації особистості. З точки зору педагогіки та психології, саме під час гри дитина будує свої перші моделі оточуючого середовища, засвоює правила спілкування між людьми, розвиває власні здібності та характер.

У грі створюються сприятливі умови для формування здібностей відтворювати дії подумки, здійснювати психологічну заміну реальних об'єктів. За допомогою гри діти мають можливість розвивати в собі ті чи інші якості, отримувати нові знання про світ, відчувати ті емоції, які з різних причин є недоступними у звичайному житті. Ігрова діяльність дозволяє відтворювати реальність через ігрові моделі ситуацій, сприяє розвитку фантазії, інтелекту, сприяє навчанню.

Гра є найбільш доступним та цікавим для дітей способом переробки та вираження вражень, знань та емоцій[3].

Школа є важливим кроком у житті кожної дитини, який потребує особливої уваги оскільки кардинально змінюються умови життя дитини.

Ці умови стосуються розвитку мислення, сприйняття, пам'яті та уваги дітей, їх особистісного розвитку та соціальної адаптації.

Педагогічні працівники мають надавати особливої уваги та враховувати психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку у навчально-виховному процесі, проведенню комплексної корекційної роботи з дітьми, використовуючи різноманітні вправи та ігри. Для даного вікового періоду все ще домінуючою є ігрова діяльність, тому діти краще запам'ятовують те, що у них викликає цікавість та інтерес[26].

Вивчення особливостей розвитку дитини дає підстави стверджувати, що саме в процесі гри найкраще розвиваються усі психічні процеси дитини. Зміни у психіці дитини під час гри є настільки суттєвими, що гра вважається провідним видом діяльності не лише дітей дошкільного, а й молодшого шкільного віку.

Для дітей молодшого шкільного віку гра завжди має мати чітку мету, тому що початкова школа відкриває для дитини світ нових знань, нових занять та нових друзів.

Багато хто вважають, що ігри та навчальна діяльність є несумісними і що в школі дитина повинна змінювати та ставати дорослішою. Для того, щоб сприяти дітям, у ігровій формі, оволодіти навчальним матеріалом та краще адаптуватися до нового оточуючого середовища, саме з цією метою створюються ігри для молодших школярів. Навчання дітей у формі гри – продуктивний та розвивальний метод. Таким чином, вчителі мають можливість враховувати особливості та ступінь оволодіння знаннями школярів[31].

Впровадження гри у навчальний процес у початковій школі є одним із основних засобів, що містить вміння когнітивної допитливості, активного ставлення до навчального процесу, а також для зниження рівня фізичного та технічного навантаження школярів, що сприяє соціальній адаптації учнів молодшої школи.

Через ігрову діяльність соціальна адаптація молодших школярів відбувається швидше, діти отримують перший соціальний досвід. Використання гри у навчально-виховному процесі сприяє гармонійному інтелектуальному, фізичному, моральному розвитку дитини.

Для того, щоб вчитель мав можливість керувати грою, процесами пізнавальної діяльності, поведінкою дітей, існують визначені правила гри.

- діяти один за одним;
- слухати товариша;
- відповідати на поставлені запитання;
- дотримуватися правил;
- не заважати іншим учасникам гри;
- визнавати власні помилки[39].

Уроки в ігровій формі проходять цікавіше, знання отримані таким чином, є міцнішими, що сприяє підвищенню успішності.

Процес соціалізації у молодшому шкільному віці має виконувати наступні завдання:

- навчити учнів бути продуктивними членами суспільства;
- навчати дітей засвоювати соціальні ролі, права та обов'язки;
- адаптуватися до соціального середовища;
- інтегруватися у життя суспільства[16].

Гра необхідна для здоров'я дитини, вона наповнює її життя змістом, надає впевненості у власних силах.

Сучасні психолого-педагогічні дослідження виходять з необхідності вивчати особистісний розвиток дитини в її тісному взаємозв'язку з колективом інших дітей. Гра має властивості лікувати, розвивати, розважати, заспокоювати, навчати та виховувати.

Варто зауважити, що гра не може замінити уроки, вона є засобом навчання та виховання, коли включена у цілісний педагогічний процес. Тому на практиці ігрові форми організації навчальної діяльності мають бути лише частиною загального навчального процесу[12].

Для дітей молодшого підліткового віку найбільш цікавими та актуальними є рольові ігри, зміст яких пов'язаний із взаємовідносинами з ровесниками. Цей вік вважають складним та перехідним, особливість соціальної ситуації розвитку підлітків полягає в тому, що вони входять до нової системи відносин та спілкування з дорослими та однолітками.

Для даного вікового періоду характерним є потреба в спілкуванні з однолітками та потреба самоствердження. Для них важливою є думка товаришів, у всіх своїх діях та вчинках вони орієнтуються на них. Постійна взаємодія з однолітками спонукає до того, щоб зайняти гідне місце у колективі. Це один із домінуючих мотивів поведінки та діяльності підлітків. Потреба у

самоствердженні є настільки сильною, що спонукає підлітків до зміни власних поглядів та переконань, здійснювати вчинки, які не відповідають моральним принципам[42].

1.3 Роль ігрової діяльності в процесі розвитку соціальної компетентності молодших школярів

Розуміння гри як діяльності, визначеної соціальними умовами, лежить в основі багатьох досліджень як вітчизняних так і зарубіжних вчених.

З точки зору Д. Б. Ельконіна гра – це спосіб засвоєння соціальної дійсності, в якій виражений зв'язок дитини та суспільства. Окрім цього гра є способом засвоєння соціальних ролей, цінностей та моделей поведінки.

Високий рівень розвитку гри, в тому числі і сюжетно-рольової, робить процес соціалізації більш ефективним[4].

Певні дослідження даної проблеми свідчать про те, що гра є соціальною за своїми мотивами, структурою та функціями та здійснює суттєвий вплив на соціальний та моральний розвиток особистості дитини.

Гра виконує різноманітні функції, зокрема:

1. *Навчальна функція* – дозволяє вирішити певні завдання виховання та завдання, які спрямовані на засвоєння певних правил, яких необхідно дотримуватися в процесі гри. Навчальні ігри також важливі для морально-етичного виховання дітей.
2. *Розважальна функція* – сприяє підвищенню емоційно-позитивного тону, розвитку рухової активності, сприяє налагоджуванню емоційних контактів між дорослими та дітьми.
3. *Комунікативна функція* – полягає в розвитку потреби обміну знаннями та вміннями в процесі гри, спілкуватися з ровесниками, налагоджувати дружні взаємовідносини, проявляти мовленнєву активність.

4. *Розвивальна функція* полягає у розвитку дитини та корекції того, що закладено та які є прояви.

5. *Функція релаксації* полягає у відновленні фізичних та духовних сил дитини.

6. *Психологічна функція* полягає у розвитку творчих здібностей дитини[22].

Використання технологій гри у роботі з молодшими школярами спряє набуттю дітьми соціального досвіду та має позитивний вплив на соціальну адаптацію до школи, результати якої в подальшому стануть основою для успішної соціалізації дитини у соціумі.

За допомогою гри у дітей формується уявлення про взаємовідносини між дорослими та укладом життя у суспільстві.

На початок шкільного віку ігрова діяльність не втрачає своєї ролі, але її зміст та спрямування зазнають певних змін[7].

У даний період важлива роль належить іграм за правилами та дидактичним іграм. За їх допомогою дитина навчається контролювати власну поведінку та підкорятися правилам, формується уважність та вміння зосереджуватися, тобто розвиваються ті здібності, які є першочерговими для успішного навчання в школі.

В процесі гри школярі намагаються брати на себе ролі, які є привабливими для них у реальному житті, зазвичай які пов'язані із проявами мужності, сміливості і т.д. У порівнянні з дошкільнятами, молодші школярі більше часу виділяють на обговорення сюжету та розподілу ролей. В разі виникнення конфліктних ситуацій, у дітей з'являється вміння аналізувати свою діяльність, оцінювати власні вчинки та можливості.

У першому класі важливе місце у грі належить школі – діти навчають іграшки та один одного. У третьому класі ігри зі шкільною тематикою зникають. У дітей в першому та другому класах переважають побутові ігри або сімейні, поступово має місце імпровізація. Для даного вікового періоду притаманні і

індивідуальні ігри, широко розповсюдження набувають ритмічні ігри та спортивні[36].

Чим старші діти, то важливішу роль відіграють змагання в грі. Вони розвивають у дітей вміння взаємодіяти у колективі, боротися за честь класу.

Для молодшого шкільного віку характерний перехід від ігор з зовнішніми проявами до ігор на рівні уявлення. Так діти можуть здійснювати космічні подорожі без жодних зовнішніх проявів, тобто відбуваються гра уявлення.

Ігрова діяльність також стимулює навчально-пізнавальну активність молодшого школяра, а оптимальне поєднання гри та інших форм навчально-виховного процесу – одне із найважливіших та складних завдань педагога.

Гра як засіб соціалізації стимулює дослідницьку активність, вирішує проблему спілкування між дітьми, вчить визначати та виконувати різні соціальні ролі[25].

Також ігрова діяльність сприяє розвитку емоційного інтелекту, допомагає вчителю сформувати у класі дружню атмосферу взаємодопомоги, доброзичливого та відвертого спілкування та полегшує процес спільного засвоєння навчального матеріалу.

Процес соціалізації школярів буде найбільш ефективним у поєднанні з комплексними іграми у вигляді творчих завдань, ситуацій. Комплексна гра допомагає відтворити казковий чи реальний сюжет та застосовується у виховній та навчальній практиках педагога.

Засвоєння різних соціальних ролей під час комплексної гри сприяє соціальному загартовуванню, що здійснюється на основі соціальних спроб надати власну оцінку щодо своїх можливостей в процесі соціальних ситуацій в грі.

Значуща роль у вихованні молодших школярів належить саме грі. Саме вона виступає продуктивним методом становлення особистості дитини. В.О. Сухомлинський підкреслював, що «гра – це велике світле вікно, через яке у

духовний світ дитини вливається живильний потік уявлень та понять про оточуючий світ. Гра – це іскра, яка запалює вогонь допитливості.»[19]

Тому правильно підібрані ігри та правильно сформульована мета допоможуть дітям молодшого шкільного віку розвивати схильність до творчості та розкривати власні таланти, розвивати інтелектуальні здібності та отримувати задоволення від пізнавальної активності, засвоювати соціальні навички та легко адаптуватися до шкільного середовища.

У сучасному суспільстві проблема соціального формування підростаючого покоління є однією із найважливіших. Батьків та вчителів в першу чергу хвилює які дії необхідні для того, щоб підліток став впевненим у собі, соціалізованим, здоровомислячим та успішним[20].

Саме для підліткового віку характерним є формування особистості, яка здатна продуктивно пристосовуватися до швидко змінних соціальних умов та виділяти власне «Я».

Соціальне формування пов'язують з соціалізацією та індивідуалізацією, залучаючи підлітка до суспільного простору взаємовідносин засобами взаємодії з рідними, близькими та однолітками.

Вміння налагоджувати стосунки, створювати та зберігати дружні взаємовідносини та співіснувати з людьми – все це необхідні елементи сформованої та самореалізованої особистості, запорука ефективної соціалізації підлітка.

Провідна роль у даному процесі належить рольовим іграм, сутність яких полягає в тому, що учні відображають у них різні сторони життя, характерні риси взаємовідносин дорослих, уточнюють особисті навички про оточуючу реальність. У них чітко відображаються характерні риси мислення, чуттєвості, енергійності, формується необхідність у спілкуванні. В рольових іграх кожна дитина обирає для себе конкретну роль та відповідно до неї вчиняє наступні дії. В рольових іграх

підлітки здатні проаналізувати власні дії та дії інших та програвати різні соціальні ролі[35].

Видатні педагоги минулого як і філософи свого часу надавали особливого значення грі, яка має здатність навчати без примусу та формує особистість. Так Я.А .Коменський вимагав від вчителів розвивати в учнів потребу у самопізнанні та самовихованні. М. Монтесорі завдання виховання вбачала у створенні таких умов, які б відповідали потребам дитини, допомагали виявляти її запити та сприяти її самовихованню. А.С. Макаренко надавав великого значення виховним функціям гри, яка є «школою підготовки до життя». Під час гри дитина розкриває свої здібності, а також гра сприяє збереженню фізичного та психічного здоров'я дітей. Через ігри діти вивчають навколишній світ, вона надає дитині свободу дій та вибору, тут немає жодного психічного насилля[38].

Термін «гра» - означає діяльність та пізнання, розваги та творчість, наслідування та спілкування, відпочинок та тренінги. У грі людина відображає своє ставлення до довкілля та одночасно отримує інформації про себе від інших.

Значення гри у житті особистості вивчає Д.Ельконін, який визначав гору як «діяльність, у якій створюються соціальні взаємини між людьми поза умовами їх безпосередньої взаємодії»

Відомо про *чотири рівні розвитку дитячих ігор*:

Перший рівень – це ігрові дії дитини, які відтворюють поведінку дорослих та спрямовані на інших людей, тобто ігри, які передбачають найбільш просту форму людського спілкування.

Другий рівень – це дії, які послідовно відновлюють систему діяльності дорослих від початку до кінця.

Третій рівень пов'язаний із виділенням у грі певної ролі дорослого та її виконання.

Четвертий рівень передбачає здібності швидко змінювати тактику поведінки та переходити від однієї ролі до іншої в межах однієї гри та одночасно контролювати свою та поведінку інших учасників[37].

Механізми саморозкриття дитини, найбільш яскраво представлені у працях О.Газмана, який відзначає, що гра одночасно виступає у двох вимірах – теперішньому та майбутньому, це особлива дитяча форма пізнання, праці, спілкування, спорту та мистецтва.

З точки зору соціальної педагогіки варто виділити такі важливі аспекти застосування гри:

- гра проектує дитину на сприйняття зовнішнього світу, та виступає одночасно його трансформацією;
- гра сприяє залученню людей до цінностей культури, відображає норми та ідеали, які панують у суспільстві;
- це свого роду соціалізація, в процесі якої відбувається формування життєвої позиції;
- колективна гра має психотерапевтичні функції, тобто сприяє пристосуванню до умов соціального середовища;
- гра розвиває пізнавальні здібності[14].

Ігрова діяльність це провідний етап у розвитку кожної особистості у різні вікові періоди. Сутність гри полягає у тому, що важливим є не стільки результат, як сам процес та переживання, пов'язані з грою.

Така особливість гри несе у собі потенційні можливості і вчитель може сам програмувати певні позитивні відчуття дітей, які граються. Педагогічний потенціал гри полягає в тому, що вона створює умови для творчого самовираження дитини, а творчість відповідно виступає найпотужнішим засобом її розвитку.

Отже, питання, які стосуються ігрової діяльності як фактора соціалізації підлітка, пов'язані з міжособистісним спілкуванням та взаєморозумінням, не втрачають своєї актуальності та значущості та стають ще важливішими для соціально-педагогічних наук.

Висновки до розділу.

Соціалізація молодшого школяра – процес надзвичайно важливий та складний. В процесі соціалізації учні набувають різних особистісних якостей, необхідних їм для життя у суспільстві, оволодівають соціальною діяльністю, дізнаються про правила спілкування та норми поведінки.

Школа відіграє значну роль у процесі соціалізації учнів, навчально-виховний процес сприяє розвитку особистості дитини. Учні навчаються взаємодіяти один з одним, засвоюють культуру людських взаємовідносин, самостійно розподіляють соціальні норми, ролі та функції, набувають вмінь та навичок, які необхідні для їх успішної реалізації.

Найбільш ефективним засобом у сприянні проходженню процесу соціалізації молодших школярів залишається застосування вчителями ігрових технологій.

Гра, соціальна за своєю метою, структурою та функціями, тому має суттєвий вплив на соціальний та моральний розвиток особистості дитини.

В процесі реалізації технологій гри у роботі з дітьми, вчителі не лише сприяють тому, що вони набувають соціального досвіду, але й їх соціальній адаптації у школі.

Результати такої педагогічної діяльності в майбутньому можуть стати основою для успішної соціалізації дитини у суспільстві.

На сьогодні включення дитини в нове соціальне оточення шляхом освоєння цінностей, знань та навичок, дозволяють їй успішно функціонувати у суспільстві

і є необхідною складовою соціалізації учнів початкових класів в рамках Концепції Нової української школи.

Під час адаптації учня до нових умов навчальної діяльності важливо враховувати не лише його вікові та індивідуальні особливості, але й підтримку його психічних та пізнавальних процесів, творчого та інтелектуального потенціалу, а також звертати увагу до системи його цінностей та інтересів.

РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1 Аналіз результатів емпіричного дослідження ігрової діяльності молодших школярів як фактору їх соціалізації

Основним завданням навчально-виховного процесу є створення умов для успішного навчання, морального виховання та розвитку особистості кожного учня.

Соціалізація молодших школярів засобами ігрової діяльності обумовлена необхідністю підготовки підростаючого покоління до продуктивної життєдіяльності у соціумі, який постійно змінюється.

Гра містить значні резерви для природнього включення молодшого школяра в соціалізуючі ситуації пізнання, спілкування та творчості. Саме з такої точки зору соціалізація молодших школярів в ігровій діяльності набуває особливого значення.

В процесі гри у молодших школярів розвиваються соціальні навички та реалізуються наступні функції:

Навчальна – забезпечує закріплення основних знань та вмінь, необхідних для успішного навчання в початковій школі, знайомить молодших школярів з основними поняттями про емоції, почуття, вчить їх вмінню диференціювати, аналізувати та систематизувати, а також навичкам самопрезентації.

Виховна – виховує вміння працювати в групі, формує доброзичливе ставлення до оточуючих, виховує вміння турбуватися про близьких, доброту, щирість, працелюбність та самостійність, а також толерантне ставлення один до одного.

Розвивальна – сприяє розвитку пізнавального інтересу до навчання в школі, вольовому регулюванню поведінки та діяльності, створює умови для розвитку творчого потенціалу молодшого школяра, розвиває емоційну сферу.

Основними критеріями ефективності розвитку соціальної компетентності молодших школярів засобами ігрової діяльності є наступні:

- успішна адаптація до шкільного життя;
- емоційна стійкість учнів;
- створення передумов для формування класного колективу;
- стійкі та позитивні результати навчання;
- активна участь дітей у житті класу та школи;
- демонстрація інтелектуальних здібностей;
- відповідальність за власні вчинки;
- організація та проведення різноманітних заходів;
- оволодіння методами самовиховання та самоконтролю;
- прояви самостійної творчої активності.

З метою визначення вище перерахованих критеріїв ефективності нами було проведено експериментальну частину кваліфікаційного дослідження під час навчально-виховного процесу у Комунальному закладі загальної середньої освіти "Лицею № 9 Хмельницької міської ради» за участі 63 респондентів, а саме 59 учнів початкової школи та 4 педагогічних працівників.

На початковому етапі нашого дослідження було проаналізовано програму закладу щодо соціалізації молодших школярів у відповідності з нормативно-правовою базою та Концепцією нової української школи.

Програма виховання та соціалізації учнів є частиною цілеспрямованого виховного процесу, яка пропонує відповідний зміст, форми, методи та прийоми педагогічного впливу на соціалізацію особистості молодшого школяра.

Таблиця 2.1 – Зміст програми соціалізації у початковій школі

№ п/п	Перелік тем	Загальна кількість годин		
		Теорія	Практика	Разом
1	Вступне заняття	1	1	2
	«Я-учень!» (формування уявлення про шкільне життя, його правила та вимоги, формування емоційно-позитивного ставлення до навчання»	2	2	4
	Розвиток комунікативних навичок, стимулювання активної взаємодії між учнями	2	4	6
	Розвиток пізнавальних процесів	0	4	4
	Розвиток творчих здібностей	2	4	6
	Робота щодо зниження рівня шкільної тривожності	2	2	4
	Розвиток вольових якостей, мотивація до навчання	2	2	4
	Формування моральних принципів	1	1	2
	Розвиток навичок самоорганізації молодшого школяра	2	2	4
	Розвиток відповідальності та	1	1	2

	самостійності у навчальній діяльності			
	Розвиток творчих здібностей	2	4	6
	Розвиток вольових якостей	2	2	4
	«Твій настрій та почуття»	2	2	4
	«Хто твій друг» - розвиток комунікативних навичок	2	4	6
	Формування навичок безконфліктного вирішення проблем	2	4	6
	Формування навичок аналізу власних та чужих вчинків	2	4	6
	Разом:	27	43	70

Завданнями реалізації перших занять програми з виховання та соціалізації молодших школярів є діагностика сформованості соціально-психологічної готовності до навчання в школі з метою сприяння успішній соціалізації, формуванню вміння орієнтуватися в новому соціальному середовищі, сприяти засвоєнню нової соціальної ролі учня. Подальші заняття спрямовані на перехід від соціального контролю зі сторони вчителів та батьків до самоконтролю, формування вольових якостей школярів, а також формування відповідальності за власні вчинки, моральних якостей особистості та відповідального ставлення до власного здоров'я як найважливішої людської цінності.

Також в ході дослідження нами було застосовано Методику «Вивчення індексу групової згуртованості» (Сішора), яка призначена для визначення

індексу згуртованості груп (в даному випадку класу) (Додаток А). Також методика дає можливість визначити взаємовідносини між учнями, їх стосунки з вчителями та адміністрацією навчального закладу та ставлення учнів до навчання в цілому.

Отримані результати діагностики ми представили у вигляді таблички 2.2 та на рисунку 2.1

Таблиця 2.2 – Результати діагностики індексу групової згуртованості

Рівні згуртованості	Кількість балів	Кількість отриманих балів серед учнів	Кількість отриманих балів у %
Високий рівень згуртованості	15,1 балів і більше	37	62,7%
Вище середнього рівень згуртованості	11,6-15 балів	10	16,9%
Середній рівень згуртованості	7-11,5 балів	7	11,9%
Нижче середнього рівень згуртованості	4-6,9 балів	4	6,8%
Низький рівень згуртованості	4 бали і менше	1	1,7%
Разом:		59	100%

Отримані результати також зображені на рисунку 2.1

Рисунок 2.1 – Методика «Вивчення індексу групової згуртованості»
(Сішора)

Отримані результати свідчать про високий рівень згуртованості в учнівському колективі (62,7% - високий рівень та 16,9% – вище середнього), вміння дітей налагоджувати взаємовідносини з однолітками, довірливі стосунки у колективі, а також взаємопідтримка та розуміння один одного.

Більша частина учнів початкової школи відчувають себе частиною колективу, приймають активну участь у більшості видів діяльності. Учні не мають конфліктів у стосунках з вчителями та адміністрацією ліцею та позитивно налаштовані на навчання.

Наступним етапом нашого дослідження стала Методика виявлення комунікативних умінь і навичок молодших школярів Ю. Орлова. Вона надає можливість проаналізувати рівень сформованості потреб і прагнень школярів до спілкування.

Методика містить 33 твердження, на які необхідно дати відповідь «так» чи «ні», підрахунок балів здійснюється відповідно до ключа (Додаток Б) та визначає

три рівні сформованості потреб і прагнень школярів до спілкування: високий, середній та низький

Усі отримані результати ми зобразили в таблиці 2.3 та на рисунку 2.2

Таблиця 2.3 – Результати методики виявлення комунікативних умінь і навичок молодших школярів Ю. Орлова

№п/п	Рівень вмінь та навичок	Кількість балів	Кількість учнів	Кількість учнів у % відношенні
1	Низький рівень	0-26 балів	8	13,6%
2	Середній рівень	27-28 балів	37	62,7%
3	Високий рівень	29 балів і більше	14	23,7%
Разом:			59	100%

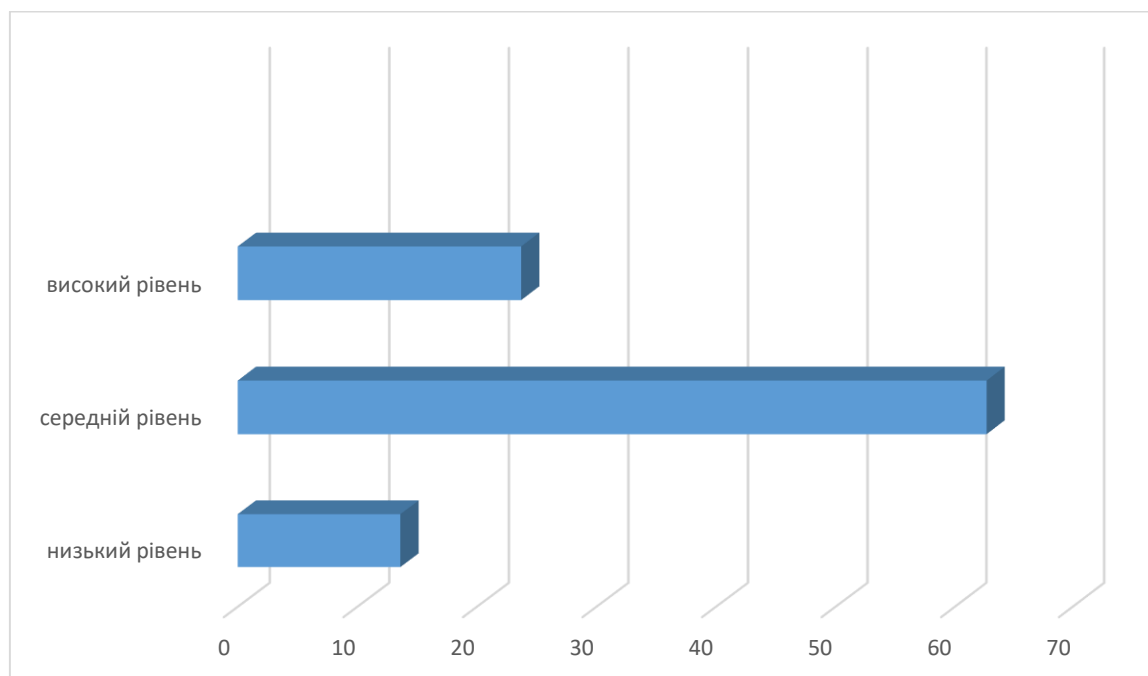

Рисунок 2.2 – Діагностика рівня комунікативних умінь та навичок молодшого школяра

Аналіз отриманих даних надає підстави стверджувати, що високий та середній рівень комунікативних вмінь та навичок притаманний 51 дитині, а це 86,4% загальної кількості, тобто у дітей сформовані навички встановлення та налагодження дружніх відносин, вони приймають активну участь у всіх видах діяльності, прагнуть допомагати один одному, почувають себе комфортно у колі друзів, радіють своїм та чужим успіхам, з повагою ставляться до однокласників. Лише для 13,6% учнів зосереджені на власних успіхах, а не на дружбі, ставлять власні бажання вище за інші, прагнуть лідерства.

Результати діагностики свідчать, що молодші школярі виявляють бажання добровільно брати участь у спільній діяльності або грі, ініціативу та творчий підхід (40% від загальної кількості); виявляти ініціативу, висувати корисні ідеї, демонструвати толерантне ставлення до однолітків у проблемних ситуаціях можуть частково, або в комфортних для себе умовах прагнуть 50% та 10% демонструють подвійне ставлення до спільних дій у групі однолітків: з одного боку, виявляють бажання спільно гратися, робити корисні справи, з іншого- демонструють некоректні висловлювання щодо інших дітей, уникають виконання доручень, які їм не подобаються, ображають учасників групи, порушують правила гри.

Третім етапом нашого дослідження стала розробка та використання авторської анкети для виявлення рівня сформованості соціальних навичок молодших школярів. Анкета містить 10 запитань, одне з яких передбачає розгорнуту відповідь.

Результати анкетування ми узагальнили наступним чином: на запитання анкети про те, як часто вони приймають активну участь у різноманітних заходах «часто» відповіли 84% дітей, «рідко» 10% та «іноді» - 6% учнів; спільна робота в команді на уроках до вподоби 63%, більше подобається самостійно працювати 14% дітей, решта 23% без різниці; з появою нового учня в класі 86% швидко знайомляться та спілкуються, ще 10% поступово налагоджують відносини, 4%

спостерігають та тримаються осторонь; 91% дітей регулярно виступають перед колективом, 8% - спробували декілька разів, а 1% соромляться та не виступали ще жодного разу.

Конфліктні ситуації з однокласниками 75% учнів намагаються вирішувати розмовами, 12% звертаються до вчителя, ще 13% намагаються таких ситуацій уникати. Для переважної більшості учнів (84%) важливо мати багато друзів, для 8% важлива якість дружби, а не кількість, ще 8% вважають, що краще мати небагато, але вірних товаришів. Учні готові допомагати один одному у навчанні (90%), ще 10% намагаються допомагати якщо є можливість та вільний час. Учні у класі поважають точку зору один одного, хоча є й такі (5%), які залишаються при власній думці. Діти активно приймають участь у різних заходах, святах та акціях, лише для 4% така діяльність є нецікавою та байдужою.

Також ми опитали вчителів (4 респонденти) початкових класів з метою визначення ігрових технологій, які сприяють соціалізації молодших школярів.

Нас цікавило, як часто використовуються ігрові методи на їх уроках, на що отримали майже 100% результат – «регулярно». Серед ігрових методів, які найбільш ефективні для соціалізації дітей, на думку вчителів, є рольові ігри, групові вправи, інтерактивні ігри, ігри для розвитку співпраці та емпатії.

Труднощами під час впровадження ігрових методів для соціалізації школярів вчителі початкових класів називають стреси, емоційні переживання, конфліктні ситуації, у деяких учнів поки що відмічають труднощі налагодження відносин з однокласниками через сором'язливість та невпевненість у собі, але в цілому діти активні, залюбки приймають участь в усіх видах діяльності, спілкуються, підтримують та допомагають один одному.

Важливими порадами від респондентів були наступні:

1. За жодних обставин не дозволяти дитині впадати у відчай, налаштувати на те, що все і за будь яких обставин можна змінити.

2. Просити допомогу у близьких людей. Кожен має знати про те, що навіть у найскладніші часи є люди, які завжди допоможуть. Друзі, товариші, родичі – всі вони можуть підтримати та дати пораду, але для цього треба до них звертатися.
3. Рухатися слід спокійно та комфортно. Друзі – це люди, які допоможуть, мають схожі захоплення та вміють слухати.
4. Пошуки однопумців. Необхідно тренуватися, щоб бути відкритим та доброзичливим, активно слухати та легко зважуватися на певні рішення.

Таким чином, ігрова діяльність має тісний зв'язок з усіма сторонами формування особистості та сприяє різносторонньому розвитку. Ігри містять у собі як пізнавальні, так і моральні якості, розширюють уявлення про навколишній світ, сприяють фізичному розвитку, розвитку трудових та суспільних навичок, розвивають творчі здібності та потреби дітей, надають естетичної насолоди, є одним із засобів розваги. Тому враховуючи важливість та значущість гри у молодшому шкільному віці, нами було надано рекомендації щодо застосування гри у навчально-виховному процесі.

2.2 Практичні рекомендації учасникам навчально-виховного процесу щодо застосування гри як засобу сприяння соціалізації молодших школярів.

Будь який засіб, навіть найбільш досконалий, можна використовувати з користю, а також нанести певну шкоду. Необхідні знання та вміння використовувати певні засоби таким чином, щоб в результаті отримати лише позитивні наслідки.

Саме тому використання гри у навчально-виховному процесі вимагає дотримання певних правил, які були вперше сформульовані ще Я.А. Коменським у «Законах гарно організованої школи».

1. Гра має бути такою, щоб учні не сприймали її як щось дотичне до основного виду діяльності;
2. Гра повинна сприяти здоров'ю тіла;
3. Гра не повинна загрожувати здоров'ю та життю дітей;
4. Гра має стати передумовою для навчання;
5. Гра повинна закінчитися раніше, ніж вона набридне учням;
6. Вона має проходити під керівництвом педагогів.

Позитивними сторонами гри є:

- рухливість тіла;
- життєрадісний настрій;
- дотримання правил;
- дотримання порядку;
- досягнення успіху за рахунок знань та вмінь, а не хитрощів

В процесі ігрової діяльності реалізуються наступні потреби:

- наявність власної діяльності, тобто творчості;
- спілкування;
- влада;
- потреба в іншому;
- самовизначення шляхом рольових експериментів;
- самовизначення через спроби діяльності.

Вивчення та узагальнення сучасної педагогічної літератури щодо ігрової діяльності дозволили сформулювати наступні *вимоги* для педагогів, які мають бути враховані під час організації дитячих ігор:

1. добровільне включення дітей у гру: не нав'язування, а залучення дітей до гри;
2. діти мають добре розуміти мету та зміст гри, її правила та ролі;
3. основний зміст ігрової діяльності має співпадати з реальною життєдіяльністю;

4. в процесі гри діти повинні керуватися прийнятими у суспільстві моральними нормами, які засновані на гуманізмі та загальнолюдських цінностях;
5. гра не повинна містити приниження;
6. гра має позитивно впливати на розвиток емоційно-вольової, інтелектуальної та фізичної сфер учасників;
7. гра має бути спрямована на можливість кожного учня проявляти ініціативу;
8. варто спрямовувати учнів на проведення аналізу ігрової діяльності;
9. результатом обговорення гри може стати перегляд її змісту та правил;
10. гра не повинна бути занадто виховного чи дидактичного характеру, зміст не має бути нав'язливим та не містити надмірний обсяг інформації (дати, імена, правила, формули);

Виховний та навчальний потенціал гри залежить від:

1. змісту пізнавальної інформації, передбаченої тематикою ігор;
2. від того, яким героям імпонують діти;
3. визначається в процесі гри, узгодженість дій з партнерами, налагодження довірливих взаємовідносин

Таким чином, ігри надають учням навички спільної діяльності. В інтелектуальних іграх творче завдання – швидке прийняття рішення у нестандартній ситуації. В процесі гри у дітей виникає три види мети. Перша – найбільш загальна, насолода та задоволення від гри, її можна виразити словами «Хочу грати». Дана мета являє собою установку, яка означає готовність до різних дій, пов'язаних з грою.

Друга мета – завдання, пов'язані з виконанням правил, розвитку сюжету, ролі. Третя мета пов'язана безпосередньо з процесом виконання завдань гри, є творчою.

Тому існують відповідні напрямки педагогічного керівництва ігровою діяльністю:

1. залучати дітей до гри шляхом використання особливих прийомів, спонукати до гри;
2. допомагати діяти за правилами та вирішувати завдання гри;
3. розвивати творчий потенціал дитини;
4. сприяти появі адекватної самооцінки та почуттів.

У процесі соціалізації молодшого школяра важливу роль відіграють не лише педагоги, а й батьки. На перших порах ця роль належить цілком їм, дещо пізніше вони поділяють з різноманітними суспільними інститутами. Тому цілком доцільними в рамках нашого дослідження є і рекомендації батькам.

Пам'ятка для батьків щоб виховати особистість

1. приймати дитину такою, якою вона є, щоб за будь яких обставин вона була впевнена у Вашій підтримці та любові;
2. прагнути зрозуміти, про що думає дитина, чому так поводить, чого прагне;
3. вселяти в дітей впевненість у собі та власних силах;
4. проживати з дитиною спільним життям, бачити у ній особистість, а не об'єкт виховання;
5. згадувати себе у віці дитини, свої бажання та потреби;
6. постійно пам'ятати, що виховують не слова, а особистий приклад
7. не варто розраховувати на те, що ваша дитина буде найкращою і найздібнішою, вона особлива;
8. не можна очікувати від дітей подяки за те, що їх народили та виховуєте;
9. не можна використовувати дитину заради досягнення власних цілей;
10. не варто розраховувати на те, що дитина успадкує інтереси та погляди на життя власних батьків;
11. не перекладати відповідальність за виховання дитини на педагогів, бабусь та дідусів.

Таким чином, можна зробити висновок, що ігрова діяльність у навчально-виховному процесі є досить важливою, оскільки, з однієї сторони, дитина відпочиває від занять, а з іншої – не витрачає даремно часу в мережі Інтернет, а отримує нові знання та виховується під час гри, розкриває свій творчий потенціал, свої здібності, що є дуже важливим для дітей молодшого шкільного віку.

Висновки до розділу

Результати проведеної експериментальної частини нашого дослідження дають підставу стверджувати, що у різних системах навчання саме грі належить особливе місце. Під час гри дитина засвоює оточуючий світ предметів та стосунки дорослих.

У сучасному суспільстві проблема соціального формування підростаючого покоління є однією з найважливіших. Батьки та педагоги схвильовані тим, що необхідно зробити для того, щоб дитина стала впевненою, соціалізованою, розсудливою та успішною.

Вміння контактувати, створювати та зберігати дружні відносини, співіснувати у людському суспільстві – все це є необхідними елементами повноцінно сформованої та реалізованої особистості, гарантія ефективної соціалізації.

Одним із засобів, які сприяють соціалізації молодших школярів є гра.

З метою визначення ефективності соціалізації молодших школярів засобами ігрової діяльності, було застосовано такі методики як Методика «Вивчення індексу групової згуртованості» (Сішора), яка призначена для визначення індексу згуртованості груп (в даному випадку класу). Також методика дає можливість визначити взаємовідносини між учнями, їх стосунки з вчителями та адміністрацією навчального закладу та ставлення учнів до навчання в цілому.

Методика виявлення комунікативних умінь і навичок молодших школярів Ю. Орлова надає можливість проаналізувати рівень сформованості потреб і прагнень школярів до спілкування.

Третім етапом нашого дослідження стала розробка та використання авторської анкети для виявлення рівня сформованості соціальних навичок молодших школярів, а також вчителів початкових класів з метою визначення ігрових технологій, які сприяють соціалізації молодших школярів.

Серед ігрових методів, які найбільш ефективні для соціалізації дітей, на думку вчителів, є рольові ігри, групові вправи, інтерактивні ігри, ігри для розвитку співпраці та емпатії.

В рамках нашого дослідження було проаналізовано програму закладу щодо соціалізації молодших школярів у відповідності з нормативно-правовою базою та Концепцією нової української школи.

Програма виховання та соціалізації учнів є частиною цілеспрямованого виховного процесу, яка пропонує відповідний зміст, форми, методи та прийоми педагогічного впливу на соціалізацію особистості молодшого школяра.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичний аналіз, узагальнення та практичне вирішення проблем, що стосуються особливостей розвитку соціальної компетентності молодших школярів засобами ігрової діяльності. Результати вивчення та узагальнення даних експериментального дослідження дозволили зробити наступні висновки:

1. На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури визначено теоретичні основи гри як необхідного засобу розвитку соціальної компетентності молодших школярів. Характеристика базових понять стала основою для визначення змісту ігрової діяльності молодших школярів. З цією метою проведено аналіз поняття «соціалізація», «адаптація», розкрито особливості та надано класифікації ігор як засобу всебічного розвитку молодшого школяра, визначено роль ігрової діяльності в процесі розвитку соціальної компетентності молодших школярів.
2. Визначено, що для учнів початкової школи характерними є нові взаємовідносини з однолітками та дорослими, включення до колективу та нового виду діяльності, тобто навчання і які виступають передумовами відповідних до них вимог. Усі ці чинники мають значний вплив на формування та закріплення нової системи відносин до навчання та пов'язаних із цим обов'язків, формують характер, волю, розширюють коло інтересів дитини та розвивають її здібності.
3. Вивчення особливостей розвитку дитини дає підстави стверджувати, що саме в процесі гри найкраще розвиваються усі психічні процеси дитини. Зміни у психіці дитини під час гри є настільки суттєвими, що гра вважається провідним видом діяльності не лише дітей дошкільного, а й молодшого шкільного віку. Для дітей молодшого шкільного віку гра завжди має мати чітку мету, тому що початкова школа відкриває для дитини світ нових знань, нових занять та нових друзів.

4. Дослідження даної проблеми свідчать про те, що гра є соціальною за своїми мотивами, структурою та функціями та здійснює суттєвий вплив на соціальний та моральний розвиток особистості дитини, а також виконує різноманітні функції, зокрема: навчальну функцію, розважальну, комунікативну, розвивальну, функцію релаксації, психологічну функцію Використання технологій гри у роботі з молодшими школярами сприяє набуттю дітьми соціального досвіду та має позитивний вплив на соціальну адаптацію до школи, результати якої в подальшому стануть основою для успішної соціалізації дитини у соціумі.

5. Основними критеріями ефективності розвитку соціальної компетентності молодших школярів засобами ігрової діяльності є такі: успішна адаптація до шкільного життя; емоційна стійкість учнів; створення передумов для формування класного колективу; стійкі та позитивні результати навчання; активна участь дітей у житті класу та школи; демонстрація інтелектуальних здібностей; відповідальність за власні вчинки; організація та проведення різноманітних заходів; оволодіння методами самовиховання та самоконтролю; прояви самостійної творчої активності.

6. З метою визначення перерахованих критеріїв ефективності було проведено експериментальну частину кваліфікаційного дослідження під час навчально-виховного процесу у Комунальному закладі загальної середньої освіти "Ліцею № 9 Хмельницької міської ради», де початковим етапом став аналіз програми закладу щодо соціалізації молодших школярів у відповідності з нормативно-правовою базою та Концепцією нової української школи, яка є частиною цілеспрямованого виховного процесу та пропонує відповідний зміст, форми, методи та прийоми педагогічного впливу на соціалізацію особистості молодшого школяра.

7. Результати методики «Вивчення індексу групової згуртованості» (Сішора) свідчать про високий рівень згуртованості в учнівському колективі (62,7% - високий рівень та 16,9% – вище середнього), вміння дітей налагоджувати

взаємовідносини з однолітками, довірливі стосунки у колективі, а також взаємопідтримка та розуміння один одного. Більша частина учнів початкової школи відчують себе частиною колективу, приймають активну участь у більшості видів діяльності. Учні не мають конфліктів у стосунках з вчителями та адміністрацією ліцею та позитивно налаштовані на навчання.

8. Аналіз отриманих даних діагностики рівня комунікативних умінь та навичок молодшого школяра надає підстави стверджувати, що високий та середній рівень комунікативних вмінь та навичок притаманний 51 дитині, а це 86,4% загальної кількості, тобто у дітей сформовані навички встановлення та налагодження дружніх відносин, вони приймають активну участь у всіх видах діяльності, прагнуть допомагати один одному, почувають себе комфортно у колі друзів, радіють своїм та чужим успіхам, з повагою ставляться до однокласників. Лише для 13,6% учнів зосереджені на власних успіхах, а не на дружбі, ставлять власні бажання вище за інші, прагнуть лідерства.

9. Результати анкетування свідчать, що спільна робота в команді на уроках до вподоби 63%, більше подобається самостійно працювати 14% дітей, решта 23% без різниці; з появою нового учня в класі 86% швидко знайомляться та спілкуються, ще 10% поступово налагоджують відносини, 4% спостерігають та тримаються осторонь; 91% дітей регулярно виступають перед колективом, 8% - спробували декілька разів, а 1% соромляться та не виступали ще жодного разу, конфліктні ситуації з однокласниками 75% учнів намагаються вирішувати розмовами, 12% звертаються до вчителя, ще 13% намагаються таких ситуацій уникати. Для переважної більшості учнів (84%) важливо мати багато друзів, для 8% важлива якість дружби, а не кількість, ще 8% вважають, що краще мати небагато, але вірних товаришів. Учні готові допомагати один одному у навчанні (90%), ще 10% намагаються допомагати якщо є можливість та вільний час. Учні у класі поважають точку зору один одного, хоча є й такі (5%), які залишаються

при власній думці. Діти активно приймають участь у різних заходах, святах та акціях, лише для 4% така діяльність є нецікавою та байдужою.

10. Результати анкетування вчителів початкових класів з метою визначення ігрових технологій, які сприяють соціалізації молодших школярів вказують, що серед ігрових методів, найбільш ефективними для соціалізації дітей є рольові ігри, групові вправи, інтерактивні ігри, ігри для розвитку співпраці та емпатії. Труднощами під час впровадження ігрових методів для соціалізації школярів вчителі початкових класів називають стреси, емоційні переживання, конфліктні ситуації, у деяких учнів поки що відмічають труднощі налагодження відносин з однокласниками через сором'язливість та невпевненість у собі, але в цілому діти активні, залюбки приймають участь в усіх видах діяльності, спілкуються, підтримують та допомагають один одному. Враховуючи важливість та значущість гри у молодшому шкільному віці, нами було надано методичні рекомендації учасникам навчально-виховного процесу щодо застосування гри як засобу сприяння соціалізації молодших школярів.

11. Отримані результати доводять, що мету кваліфікаційного дослідження досягнуто, реалізовано поставлені завдання, одержані результати мають важливе значення для подальшої роботи за темою дослідження.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Бібік Н. М. Структура і зміст соціальної компетентності. Формування предметних компетентностей в учнів початкової школи: монографія. К. Педагогічна думка, 2024. С. 50 – 64.
2. Богінська Ю. В. Соціалізація особистості молодшого школяра в процесі ігрової діяльності: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / Ю. В.
3. Богінська; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т.Шевченка. Луганськ, 2004. 20 с.
4. Богуш А. М. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного віку та молодшого шкільного віку : монографія за заг. ред. Н. В. Гавриш. Київ: 2006. 404 с.
5. Брегеда А. Ю., Бовтрук А. П., Дворецька Г. В. Соціологія: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц., К.: КНЕУ, 2019. 124 с.
6. Бурим О. В. Соціальне виховання молодших школярів у приватних ЗНЗ: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 – соціальна педагогіка / О. В. Бурим. Луганськ, 2018. 22 с.
7. Вакуліч Т. Психологічна підготовка педагогічних працівників до запобігання формуванню віктимності у процесі соціалізації. *Післядипломна освіта в Україні* . 2009. № 1. С. 17-20.
8. Васьківська Г. О. Дидактичні умови реалізації інтерактивних технологій у процесі формування системи знань про людину. *Молодь і ринок*. 2023. №1(96). С. 18–22.
9. Галіч Т.О. Соціальні мережі Інтернет як агент соціалізації молоді. Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: збірник наукових праць ДонДУ. Вип.281. с. 250–256.
10. Герлянд Т. Соціальний розвиток молодшого школяра. *Педагогічна газета*. 2016. № 6. С. 3.
11. Городяненко В.Г. Соціологія. Підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2003. 286 с

12. Гриценко С.В. Використання ігрової діяльності у навчальному процесі. *Початкове навчання та виховання*. 2019. №34. С. 12–19.
13. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: [навчальний посібник] / Дичківська І. М К.: Академвидав, 2014. - 352 с.
14. Дідук І. Становлення правової свідомості особистості в сучасних соціокультурних умовах. *Соц. психологія* . 2016. № 6. С. 105-114.
15. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: Монографія / А. М. Богуш, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриш, С. М. Курінна, І. П. Печенко; Наук. Ред. А. М. Богуш; За заг. ред. Н. В. Гавриш. Луганськ: Альма-матер, 2006. 368 с.
16. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2022. 424 с.
17. Жигайло О. О. Я-концепція і учбова діяльність молодших школярів. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. К., 2006. Т. VIII, вип. 8. С. 86–91.
18. Заброцький М. М. Педагогічна психологія. Лекції: навч. посіб. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2017. 144 с.
19. Зозуляк-Случик Р. В. Основи соціалізації особистості : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Івано-Франківськ : НАІР, 2015. 218 с.
20. Ігрові технології як інструмент профілактичної роботи спеціалістів психологічної служби закладів освіти : навчально-методичний посібник Черкаси : Черкаський ОПОПІ, 2024. 92 с.
21. Ізотова Є. І. Індивідуалізація професійної діяльності педагогів і психологів і її вплив на соціалізацію молодших школярів. *Психологія і школа*. 2018. №1. С. 24–39.
22. Каретна О. О. Проблеми соціалізації підлітків. Інтеграційний розвиток особистості та суспільства: психологічний і соціологічний виміри :

- матеріали II міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 12–13 червня 2020 року), Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2020. С. 150–151.
23. Козуб І.С. Дидактичні ігри як засіб активізації діяльності учнів на уроках англійської мови у початкових класах. 2011. URL: <http://chervonopoch.klasna.com/ru/article/didaktichni-igri-yak-zasib-aktivizatsiyi-diyalnost.html>. (дата звернення: 23.02.2025р.)
24. Копачинська Т. Ігри з молодшими школярами. *Початкова освіта*. 2018. №12. С. 23–39.
25. Кравченко Т.В. Сутнісні характеристики соціалізації. *Педагогіка і психологія*. №3 (56). 2017. С. 11–19.
26. Кудикіна Н.В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі: Монографія. К.: КМПУ, 2013. 272 с.
27. Курята Ю. В. Креативне мислення як чинник соціалізації дітей молодшого шкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. психол. наук: 19.00.07. Хмельницький, 2008. 20 с.
28. Л. Баліка, Г Шелюк. Читання як важливіші засіб соціалізації дитини: актуалізація поглядів В.О.Сухомлинекого. Іннованшкау вихованні. Вип. 10. 2019. 137-143.
29. Лисенко С. А. Гра як метод активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів початкової школи з математики. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2024. № 3. С. 405–412.
30. Литвиненко С.Я. Дитина і середовище: проблеми взаємодії. Оновлення змісту та методів навчання і виховання в закладах освіти: зб. наук. праць. – Рівне: РДГУ, 2012. Вип. 22. С. 216–219.
31. Лохвицька Л., Яценко Л. Гендерна соціалізація як складова формування особистості в період дошкільного дитинства. *Нова педагогічна думка*. 2010 № 3. С. 49-53.

- 32.Любченко О. Дидактичні ігри в навчально-виховному процесі. *Початкова освіта*. 2015. №8. С. 14–17.
- 33.Лялюк Г. М. Психолого-педагогічні особливості соціалізації підлітків в умовах родинної деривації: монографія / Галина Лялюк. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. - 302 с.
- 34.Михайловська А. Овод Ю., Педагогічні аспекти використання ігрових технологій для соціального розвитку учнів. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Хмельницький, 22-23 травня 2025 року)/Ред. колегія: Василенко О. та ін./ М-во освіти і науки України, Хмельницький нац. ун-т., каф. соц. роб. і соц. педагог. Хмельницький: ХНУ, 2025. 368 с. (електронне видання). С.314-316
- 35.Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи : 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 15.01.2025р.).
- 36.Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи. Л. Гриневич, О. Елькін, С. Калашнікова, І. Коберни. 2016. С. 11-15.
- 37.Нова українська школа: poradnik для вчителя (2017). Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди». - URL: <https://ТНms.org.ua/wpconreiitAiploads/ZOnnl/NUSH-poradnkv-dlvavchvtelva.pdf> (дата звернення: 03.02.2025р.).
- 38.Новицька Н. Застосування педагогічних технологій інтерактивного навчання для набуття учнями правових компетентностей. Дидактика: теорія і практика : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. С. 141–148.

- 39.Передерій О.Л. Психолого-педагогічні аспекти соціалізації учнів молодшого шкільного віку. *Innovative solutions in modern science*. 2017. № 4 (13). С. 34–38.
- 40.Приставська А. Ігрові технології навчання. Англійська мова та література. 2021. № 11. С. 5 – 97.
- 41.Савченко С. В. Абераційна соціалізація в контексті соціалізації особистості в сучасному інформаційному суспільстві. *Освіта та педагогічна наука*. 2019. № 2 (171). С. 60–68. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/4750>. (дата звернення: 29.01.2025р.).
- 42.Сопівник Р. В., Дубровська Л. О., Дубровський В. Л. Система дидактичних ігор як засіб ефективності навчально-виховного процесу у сучасній початковій школі. *Психолого-педагогічні науки*. 2016. № 4. С. 111–114.
- 43.Фенчак Л.М. Вплив соціально-виховного середовища університету на професійну підготовку майбутніх фахівців початкової освіти. *Молодь і ринок: науково-педагогічний журнал*. Дрогобич. №3(158), 42-47.
- 44.Шевельова В.В. Методика організації ігрової діяльності в початковій школі. *Початкове навчання та виховання*. 2016. №4. С. 6–9.
- 45.Шевців З. Погляди В. О. Сухомлинського на середовище як фактор соціалізації особистості. *Нова пед. думка* . 2008. Спец. вип. С. 30-32.
- 46.DeRue D. S., Morgeson F. P. Stability and change in person-team and personrole fit over time: The effects of growth satisfaction, performance, and general self-efficacy. *Journal of Applied Psychology*. 2007. Vol. 92. P. 1242–1253.
- 47.Höppner G. Rethinking Socialization Research through the Lens of New Materialism. *Frontiers in Sociology*. 2017. Vol. 2. P. 1–9.
48. Pescaru M. The Importance Of The Socialization Process For The Integration Of The Child In The Society. *Revista Universitara de Sociologie*. 2018. Vol. 2. P.18–26.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика « Вивчення індексу групової згуртованості » (Сішора)

Призначення

Методика, що пропонується, призначена для визначення індексу згуртованості групи. Групова згуртованість – надзвичайно важливий параметр, що показує ступінь інтеграції групи, її згуртованість в єдине ціле.

Інструкція

Групову згуртованість можна визначити не тільки шляхом розрахунку відповідних соціометричних індексів. Значно простіше зробити це за допомогою методики, що складається з 5 запитань з декількома варіантами відповідей на кожен.

Відповіді кодуються в балах згідно з наведеними у дужках значенням (максимальна сума: +19 балів; мінімальна: –5 балів). В процесі опитування бали вказувати не потрібно.

Опитувальник

I. Як би ви оцінили свою приналежність до класу?

1. Почуваю себе її членом, частиною колективу. (5)
2. Приймаю участь у більшості видів діяльності. (4)
3. Приймаю участь в одних видах діяльності та не приймаю участі в інших.

(3)

4. Не почуваю себе членом групи. (2)

5. Живу та існую окремо від неї. (1)

6. Не знаю, важко відповісти. (1)

II. Перейшли б ви до іншого класу, якби була така нагода (без зміни решти умов).

1. Так, дуже хотів би перейти. (1)

2. Скоріше перейшов би, ніж залишився. (2)

Продовження Додатку А

3. Не бачу ніякої різниці. (3)
4. Скоріш за все, залишився б у своєму класі. (4)
5. Дуже хотів би залишитись у своєму класі. (5)
6. Не знаю, важко відповісти. (1)

ІІІ. Які взаємини між членами вашого класу?

1. Краще, ніж у більшості класів. (3)
2. Приблизно такі ж, як і в більшості класів. (2)
3. Не гірше, ніж у більшості класів. (1)
4. Не знаю, важко відповісти. (1)

ІV. Які у вас стосунки з вчителями та адміністрацією школи?

1. Краще, ніж у більшості класів. (3)
2. Приблизно такі ж, як і в більшості класів. (2)
3. Не гірше, ніж у більшості класів. (1)
4. Не знаю. (1)

V. Яке ставлення до навчання у вашому класі?

1. Краще, ніж у більшості класів. (3)
2. Приблизно такі ж, як і в більшості класів. (2)
3. Не гірше, ніж у більшості класів. (1)
4. Не знаю. (1)

Інтерпретація індексу групової згуртованості Сішора:

- 15,1 бала і вище – високий рівень згуртованості;
- 11,6-15 балів – вище середнього рівень згуртованості;
- 7-11,5 балів – середній рівень згуртованості;
- 4-6,9 бала – нижче середнього рівень згуртованості;
- 4 бали і нижче - низький рівень згуртованості.

**Методика виявлення комунікативних умінь і навичок молодших
школярів Ю. Орлова**

Мета: проаналізувати рівень сформованості потреб і прагнень школярів до спілкування.

Інструкція: Якщо ви згодні з твердженнями, наведеними нижче, відповідайте «Так» навпроти відповідного номера судження. Якщо ж не згодні, відповідно відповідайте «Ні»:

Зміст опитувальника

1. Я залюбки беру участь у різних урочистостях.
2. Я не можу перемогти свої бажання, навіть якщо вони суперечать бажанням моїх товаришів.
3. Мені подобається висловлювати кому-небудь свою прихильність.
4. Я більше зосереджений на завоюванні впливу, ніж дружби.
5. Я відчуваю, що стосовно друзів маю більше прав, ніж обов'язків.
6. Коли я дізнаюсь про успіхи свого товариша, у мене чомусь погіршується настрій.
7. Щоб бути задоволеним собою, я повинен кому-небудь у чомусь допомогти.
8. Мої турботи зникають, коли я перебуваю серед товаришів.
9. Мої друзі мені добряче-таки набридли.
10. Коли я виконую важку роботу, присутність людей мене дратує.
11. Загнаний у глухий кут, я кажу лише ту частку правди, яка, на мою думку, не зашкодить моїм друзям та знайомим.
12. У складній ситуації я думаю не стільки про себе, скільки про близьку людину.
13. Неприємності у друзів викликають у мене таке співпереживання, що я можу захворіти.

Продовження Додатку Б

14. Мені приємно допомагати іншим, навіть коли це завдає мені труднощів.
15. З поваги до друга я можу погодитися з його думкою, навіть якщо він і не правий.
16. Мені більше подобаються пригодницькі оповідання, ніж оповідання про кохання.
17. Сцени насильства у фільмах викликають у мене відразу.
18. На самоті я відчуваю більшу тривогу й напруженість, ніж коли перебуваю серед людей.
19. Я вважаю, що головна радість у житті – спілкування.
20. Мені шкода бездомних котів і собак.
21. Я вважаю, що краще мати менше друзів, але зате близьких.
22. Я люблю бувати серед людей.
23. Я довго хвилююся після суперечки з близькими.
24. У мене, мабуть, більше близьких друзів, аніж у багатьох інших.
25. Я більше прагну досягнень, аніж дружби.
26. Я більше довіряю власній інтуїції та уяві, думаючи про людей, ніж судженням про них інших.
27. Для мене важливіше матеріальне забезпечення й добробут, ніж радість спілкування з приємними мені людьми.
28. Я співчуваю людям, у яких немає близьких друзів.
29. Люди часто невдячні мені.
30. Я люблю оповідання про безкорисливу дружбу.
31. Заради друга я можу пожертвувати своїми інтересами.
32. Я належу до компанії, яка завжди тримається вкупі.
33. Якби я був журналістом, то із задоволення писав би про силу дружби.

Обробка результатів:

Продовження Додатку Б

підрахуйте кількість відповідей «Ні» на запитання: 3,4,6,9,10,15,16,25,27,29 і відповідей «Так» на всі інші запитання.

Інтерпретація: менше 26 балів – низький;

27-28 балів – середній;

29 і більше балів – високий рівень

**Анкета для виявлення рівня сформованості соціальних навичок
молодших школярів**

Прізвище,ім'я _____ Клас _____

Прочитай уважно запитання. Свою відповідь обведи кружечком.

1. Як часто ти береш участь у групових активностях в класі?
 - а) Часто.
 - б) Рідко.
 - в) Іноді.
2. Чи зручно тобі працювати в команді на уроках?
 - а) Так, мені подобається спільна робота.
 - б) Я віддаю перевагу самотійному виконанню завдань.
 - в) Іноді в команді, іноді самотійно.
3. Як ти реагуєш на нового однокласника чи однокласницю?
 - а) Швидко наводжу знайомства і спілкуюсь.
 - б) Поступово встаю на дружбу.
 - в) Маю тенденцію бути обережним/обережною та спостерігати.
4. Як часто ти виступаєш перед класом з доповіддю чи презентацією?
 - а) Регулярно.
 - б) Іноді.
 - в) Спробував/спробувала лише один раз чи не пробував/ла зовсім.
5. Як ти вирішуєш конфліктні ситуації з однокласниками?
 - а) Спробую вирішити розмовою.
 - б) Звернуся за допомогою до вчителя чи класного керівника.
 - в) Уникатиму конфліктів та намагатимусь зберегти гармонію.
6. Чи важливо для тебе мати багато друзів?
 - а) Так, мені важливо мати багато друзів.

Продовження Додатку В

б) Важливі якісні стосунки, а не кількість друзів.

в) Мені важливо мати одного чи двох справжніх друзів.

7. Чи готовий/готова ти допомагати однокласникам у навчанні чи інших ситуаціях?

а) Так, завжди готовий/готова допомогти.

б) Іноді, якщо у мене є час та можливість.

в) Ні, рідше надаю допомогу.

8. Як ти реагуєш на висловлення інших думок, які можуть відрізнитися від твоїх?

а) Вітаю різноманітність інших думок.

б) Визнаю різноманітність, але можливо, важко приймати.

в) Маю тенденцію залишатися при своєму погляді.

9. Чи береш ти участь у позакласних заходах чи гуртках?

а) Так, беру активну участь.

б) Іноді.

в) Ні, не цікавлюсь.

10. Що для тебе є найважливішим у взаємодії з однокласниками для сприяння соціалізації? (Відповідь у вільній формі)

Анкета

Для вчителів початкових класів з метою визначення ігрових технологій, які сприяють соціалізації молодших школярів

1. Як часто ви використовуєте ігрові методи на своїх уроках?

- а) Регулярно
- б) Періодично
- в) Рідко
- г) Ніколи

2. Які конкретні ігрові методи ви вважаєте найефективнішими для соціалізації дітей?

- а) Рольові ігри
- б) Групові вправи
- в) Інтерактивні ігри
- г) Ігри для розвитку співпраці
- д) Ігри для розвитку емпатії

3. Які позитивні зміни ви спостерігали в соціальній поведінці учнів після використання ігрових методів?

4. Які труднощі ви виявили під час впровадження ігрових методів для соціалізації?

5. Які конкретні поради ви могли б дати іншим вчителям початкових класів з використання ігрових методів для соціалізації?

Дякуємо за участь у нашому дослідженні! Ваші відповіді допоможуть нам отримати цінний внесок у розумінні ефективності ігрових методів у соціалізації дітей початкової школи.